

ПОСТХУМАНИЗАМ У РОМАНУ
ЗА МЛАДЕ АКВАМАРИН
АНДРЕАСА ЕШБАХА¹Филозофски факултет,
Универзитет у Нишу

Апстракт: Рад представља анализу елемената постхуманизма у научно-фантастичном роману за младе *Аквamarin* (Aquamarin, 2015) Андреаса Ешбаха (Andreas Eschbach). Под термином постхуманизам подразумева се потреба за превазилажењем дихотомије хумано-ахумано и става да људска врста заузима посебно место у природном поретку, као и за постављањем питања шта је то што је изостављено у антропоцентричном погледу на свет. Анализа се фокусира већим делом на протагонисткињу Саху, која се у процесу физичког и психичког сазревања и формирања идентитета суочава и с чињеницом да је хибридно биће, спој човека и животиње настао као последица илегалног генетског експеримента. Циљ је да се укаже на приказан проблем измењених облика телесности/материјалности и (пост)хуманог идентитета, као и на друштвено-етичку димензију позиције сабмаринаца (полуљуди/полуриба), бачених у егзистенцију и принуђених на скривање како не би били експлоатисани и/или уклоњени из света подређеног антропоцентричним тежњама. Анализа је показала да развојни пут протагонисткиње води прихватању хибридности тела која се огледа у споју хуманог и ахуманог, као и ка прихватању проширене психолошке слике о себи и друштвене улоге посредника између два света: фиктивног реалистичног света будућности и неистраженог, постантропоцентричног света морског дна где обитава *homo submarinus*, при чему се истиче морални став одговорности према новој врсти уместо маргинализације, страха или убијања.

Кључне речи: Андреас Ешбах, биотехнологија, екокритика, генетски инжењеринг, научна фантастика, немачка књижевност, постхуманизам, хибридность

1. Уводне напомене

Хибридни облици настали спајањем човека и рибе појављују се у најстаријим митолошким и књижевним текстовима из Месопотамије, првобитно као мудри полубогови (уп. Jones 2018: 14), а кроз историју приписивале су им се натприродне особине, као и подједнако добре и зле намере.² У немачкој књижевности упечатљива је

1 Рад је представљен на Међународном научном скупу Питања књижевности у доба транс- и постхуманизма, одржаном од 4. до 6. маја 2022. године на Институту за књижевност и уметност у Београду.

2 Оанес је у вавилонској митологији људе подучио писању, науци, уметности, земљорадњи и генерално култури; Дагон/Даганје биће из вавилонске и старохебрејске мито-

слика младе девојке налик сирени која на литици изнад Рајне чешља златну косу и својом песмом заводи морнаре и одводи их у смрт. Осим рајнске Лорелај (Loreley), и друге водене нимфе попут средњовековне Мелузине (Melusine) змијског репа, а потом и Ундине (Undine) Фридриха де ла Мот Фукеа (Friedrich de la Motte Fouqué), део су прича о (не)успешном искупљењу и повратку душе које хибридна женска бића могу да остваре у браку с људским партнерима. Мит о људско-рибљим бићима обрађен је и у оквиру савременијих научнофантастичних прозних текстова и филмских остварења,³ међу којима се нарочито издваја роман *Амфибија* (Человек-амфибия, 1928) совјетског писца Александра Бељајева (Александр Беляев).⁴ Главни лик романа Ихтијандер добија шкрге како би преживео, те се указује на кључна етичка и друштвена питања двадесетог и двадесет и првог века: да ли постоје границе до којих је морално оправдано спровођење научних експеримената, у којој мери огледи могу побољшати/погоршати животе људи и шта нам заправо поручују о људској природи?

Премда је хибридизација у основи човека, на шта указује и Жак Дерида (Jacques Derrida) у тексту *Живојиниња која дакле јесам* (*L'Animal que donc je suis*, 2002), односно не само да су животиње човекови преци, већ је *живојинињско* и даље саставни део људске природе, она неретко изазива анксиозност јер вишеструко угрожава антропоцентричну илузију о посебности. Ван граница такозваног људског, према мишљењу Дерида (Derrida 2002: 399), већ постоји хетерогена разноврсност живота или, прецизније, разноврсност организације односа између органског и неорганског, живота и смрти. У настојању да одржи разлику између природе и културе, човек занемарује чињеницу да природни свет, у који и сâм спада, садржи бројне актере органског и неорганског порекла који га чине комплексном „ко-конструкцијом хуманог и ахуманог“ (Haraway 2004: 66) у сталном стању промене и међузависности. Импликације постантропоцентричног погледа на међусобно трансформативни однос унутар некадашње бинарне опозиције хуманог и ахуманог, као и децентри-

логије и такође је подучио људе земљорадњи, ујутру се појављивао на Земљи, а увече тонуо у море, те отуд идеја о људско-рибљем телу (Baring-Gould 1877: 494–495). Сирене, премда испрва у старогрчкој митологији полуптице и тек у средњовековним хришћанским текстовима полурибе, пак представљају опасна искушења у виду жене-заводнице.

3 Такође, у сатири *Рајн даждевњака* (*Valka s mloky*, 1936) Карела Чапека (Karel Čapek) људи се сусрећу с бићима која живе под морем, тј. с необичном врстом даждевњака. Прво их експлоатишу, али се они потом буне и долази до борбе између врста, чиме се, осим представљања слике друштва пред Други светски рат, критикује и људски хибрис. У *Сени изнад Инсмута* (*The Shadow over Innsmouth*, 1931) Х. Ф. Лавкрафта (H. P. Lovecraft) описана су бића људског облика, но рибљег изгледа, која настају у океан, а једно од њих се зове Дагон, попут бића из вавилонске/хебрејске митологије.

4 Савремени филм *Облик воде* (*The Shape of Water*, 2017) Гиљерма дел Тора (Guillermo del Toro) поседује низ сличности с романом, укључујући и назив несвакидашњег бића – Амфибијан.

рања људског, бројне су и утичу како на ставове према материјалности, тако и на конституисање идентитета, које се из угла постхуманизма доживљава као константни процес и *јосџајање*.

Циљ рада је стога да проучи постхуманистичку мисао у роману *Аквamarin* немачког писца научне фантастике Андреаса Ешбаха,⁵ уз кратак осврт и на то како се уклапа у конвенције романа за младе. *Аквamarin* се притом надовезује на пређашњу традицију писања о риболиким хибридима, но обухвата и дискусију о промењеним облицима телесности и материјалности у светлу најновијих технонаучних достигнућа, проблематику формирања (пост) хуманог идентитета на примеру протагонисткиње Сахе и поменуте друштвено-етичке позиције у односу човека према сабмаринцима (полуљудима-полурибама), чиме пружа допринос ширем дискурсу о постхуманизму.

2. Теоријски оквир: дефиниције појмова постхуманизма и романа за младе

Појам постхуманизма је вишезначан, а дефиниције које представљају полазну тачку рада су да је постхумано: (1) превазилажење дихотомије *хумано-ахумано друђо* и (2) удаљавање од антропоцентризма схватањем да човек не заузима посебно место у природном поретку и постављањем питања шта је то што је изостављено из антропоцентричног погледа на свет (уп. Miah 2008: 72). Оваква схватања надовезују се на идеје теоретичарки као што су Н. Кетрин Хејлс (N. Katherine Hayles), која је у књизи *Како смо јосџали јосџхумани* (*How we became posthuman*, 1999) анализирала дуализам између виртуелног света, односно света информација, с једне стране, и материјалности, с друге стране, и Доне Харавеј (Donna Haraway), која је у општепознатом *Манифесту киборја* (*A Cyborg Manifesto*, 1985) истакла границе које нестају између човека и животиње, човека као својеврсне животиње и машине, природног/органског и вештачког, тј. технолошког (уп. Hayles 1999; Haraway 2016). Такође су повезана с развојем екокритичког приступа тумачењу књижевности, будући да је неретко оно што недостаје у антропоцентричном погледу на свет сагледавање ахуманог другог које може обухватати природни свет и у овој конкретној студији случаја животиње и/или људско-животињске хибриде.

Књижевност за младе (нем. Jugendliteratur) у коју се може сврстати роман *Аквamarin*, премда на немачком говорном подручју постоји тенденција да се у књижевнотеоријским разматрањима тумачи

5 Андреас Ешбах (1959, Улм) је немачки писац научне фантастике и трилера. Студирао је ваздухопловно инжењерство у Штутгарту и ради као софтверски инжењер. Написао је бројне кратке приче, романе и романе за младе и један је од истакнутијих жанровских писаца у Немачкој.

као део ширег појма књижевности за децу и младе (нем. Kinder- und Jugendliteratur), дефинише се као фиктивна или нефиктивна књижевност која је или написана за младе људе, старости од 14 до 18 година, или је радо читају млади људи ових година (уп. Eger 2015: 38), при чему би одабир протагонисте тинејџера био израз усмерења писца ка поменутој циљној старосној групи. Књижевност за младе је најчешће књижевност фантастике – постоји податак да су најпродаваније књиге за младе заправо оне које спадају у тзв. *crossover* или *All Age* или фантастику, што значи да је дошло до ширења првобитне циљне групе (нем. Mehrfachadressiertheit), тј. постоји више адресата (уп. Ewers 2012: 57–68; Eger 2015: 35; Weinkauff, Glasenapp 2017: 96). Ту спада, између осталог, утопијска и дистопијска књижевност која садржи друштвено-политичке поруке и може описивати екстраполисане облике друштва настале услед антропогеног утицаја на средину (уп. Eger 2015: 36). И сама функција књижевности за децу и младе се проширила од средства за забаву, бекства од реалности и приказа развојнопсихолошких елемената који би били „слика дечјег душевног живота“ у складу с њиховим когнитивним, емотивним и језичким стањем развоја ка превазилажењу хоризонта дечјег доживљаја света преласком у друштвену критику, што је тенденција која постоји у пуноме облику од седамдесетих година прошлог века и тежи да испуни задатак просветљења о друштвеној стварности (уп. Stemmann 2019: 13–17; Weinkauff, Glasenapp 2017: 111–112), те је тиме настала синтеза приказа реалистичних проблема и фантастичних мотива.

3. Роман *Аквamarin* Андреаса Ешбаха и постхуманизам

Роман за младе *Аквamarin* Андреаса Ешбаха конципиран је као део истоимене трилогије, која обухвата романе *Аквamarin*, *Сабмарин* (*Submarin*, 2017) и *Ултрамарин* (*Ultramarin*, 2019). Само је први део за сада преведен на српски језик, те представља фокус анализе: у *Аквamarinу* протагонисткиња је шеснаестогодишњакиња Саха за коју се испоставља да јој је отац био тзв. сабмаринац, морско биће које је настало илегалним експериментом, те каже: „моје најцрње слутње су се обистиниле, ја сам химера, биће које је спој човека и животиње“, што коинцидира и с психолошким развојним задацима овог животног доба који се односе на истраживање сопственог људског, женског и адолесцентског идентитета, као и места у друштву. Друштво будућности у коме живи је изразито класно подељено, различитост/другост је подложна дискриминацији и експлоатацији: протагонисткиња живи с глувонемом тетком у изолованом крају с јефтиним двоспратним зградама, заклоњеним ширим појасом палми и густог жбуња, јужно се налази канализација, а западно резерват с пацовима и змијама (Ешбах 2018: 24). Соња Фриче (Fritzsche 2014: 68; 81), анализирајући Ешбахове кратке приче и романе *Ткачи шejиха*

(*Die Haarteppichknüpfer*, 1995) и *Caïopelo* (*Ausgebrannt*, 2007), наводи да је како у његовим делима, тако и у научној фантастици уопште, централно приказивање другог и другости, те да се значај Ешбаховог стваралаштва огледа у иновативном приступу енвиронменталној утопијској/дистопијској књижевности која иначе обухвата широк спектар позиција од левичарских екотопија, преко сценарија о нуклеарним апокалипсама, све до циничног сајберпанка, док Ешбах настоји да пронађе компромисна решења између политике социјалдемократије и тржишног либерализма. Премда се сврстава у вишеструко награђиване писце научне фантастике,⁶ научни радови о његовом стваралаштву још увек су малобројни (осим поменутог рада Фриче, уп. Goodbody 2017 и Petersen 2018), а о *Аквamarину* се могу пронаћи само краће рецензије које су највећим делом позитивне.

На српском језику објављен је рад Биљане Т. Петровић под називом Мотив амфибије у романима Човек-амфибија Александра Бељајева и Аквamarin Андреаса Ешбаха, у којем проучава заједничке црте два романа приликом обраде истог мотива, те закључује да су у Аквamarину заступљене тема одрастања, друштвено-политичка и еколошка критика, као и онтолошка и етичка питања и роман сматра дидактичним, истичући да Бељајев и Ешбах деле погледе на капиталистичко друштво и структуре моћи, при чему Ешбах упозорава, али младом читаоцу пружа и наду (уп. Петровић 2021: 71; 77; 80).

Постхуманистички елементи у роману суштински су испреплетани, а полазна тачка је питање *шта би било кад би било* у контексту ширења животног простора ка мору као „и даље већински неистраженом, непознатом простору“, односно: „шта би се десило кад би [људско биће] могло да дише под водом попут Сахе“ (Matzer 2020). Ешбах (Wendland, Lahnetal. 2021) притом наглашава да научнофантастичне премисе треба тумачити као упозорења, а не као упутства за употребу, те се спровођење генетских експеримената који резултују настанком новог бића – *homo submarinus*-а – не одобрава, али захтева ипак преузимање одговорности оних који су га створили. Први сабмаринци представљени су као „млада, неискусна, беспомоћна бића“ која не би преживела „дивљину морских дубина да од почетка није постојала тајна група помагача која их је подржавала“ (Ешбах 2018: 313), али се формирају такође и групе које би да их истребе зарад економских интереса, чиме се задира у домен биополитике. Као што Агамбен (Agamben 2004: 91) поставља питање: „на који начин човек може допустити животињи, чијим укидањем се свет држи отвореним, да буде“, тако се и специјализованим вирусима таргетирају проблематичне, нежељене животињске и/или хи-

6 Оба наведена романа Андреаса Ешбаха награђена су престижним немачким наградама у области научне фантастике: *Ткачи њејиха* 1997. године наградом немачког СФ удружења за најбољи роман (Deutscher Science-Fiction-Preis), а *Caïopelo* 2008. године наградом „Курд Ласвиц“ такође за најбољи научнофантастични роман (Kurd-Laßwitz-Preis).

бридне врсте, порекавши и оно животињско у себи. Саха проучава однос човека према природном свету и закључује да се након средине ХХИ века животињски свет Аустралије драстично променио:

Притом сам открила нешто стварно бизарно у вези с акцијом истребљења: у поговору стоји да су пре енергетских ратова скоро све змије отровнице биле заштићене врсте. Убити или само повредити тиграсту змију повлачило је за собом високу новчану казну. Двадесет година касније њихово истребљење се славило као напредак! (исто: 76; 80; 98)

Својим истраживањима у сврхе писања школских задатака открива лицемерје људског друштва у коме живи и неотрадиционалистичких премиса на којима почивају његове вредности. Као представница нове хибридне врсте заробљена је у међупростору значајних филозофских становишта и сопственог идентитета у стању промене који није бирала, те се издваја и индивидуално као пример конституисања *постхуманој* – од телесности ка психо-социјалном идентитету, а напослетку уједно огољује етичке димензије проблематике односа хуманог и ахуманог у процесу трансформације.

3.1. Телесност

Уколико се постхумано дефинише као превазилажење дихотомије, онда се и однос према сопственој материјалности и телесности може схватити као да за циљ треба имати прихватање хибридности. Џудит/Џек Халберстам и Ајра Ливингстон (Halberstam, Livingston 1995: 3) у уводном поглављу зборника *Постхумана тела* (*Posthuman Bodies*, 1995) предочавају схватања да су тела „узроци и последица постмодерних односа моћи и задовољства“, „пројектована слика“, „контаминирана тела, смртна/смртоносна тела, технолошка тела“. Настоје да превазиђу поменуте границе између природног и вештачког, али не у виду напуштања телесности или нужно мржње према телу, већ у виду *краја/окончања* одређеног концепта хуманог тела и тога шта би оно требало да буде као људско тело.

У роману *Аквamarin* однос према телу може се посматрати из шире, колективне перспективе, усредсређивањем на намете друштва, као и из појединачне перспективе протагонисткиње. Место дешавања радње је Модра Лука, неотрадиционалистичка зона Аустралије, где се принципи неотрадиционализма декламују на почетку првог часа у школи:

Зашто морамо да чувамо традицију? [...] Да не би свака генерација правила исте грешке. [...]

Шта је техника? [...] Аспект људског живота још од тренутка кад се први човек машио за камен. [...]

Шта значи задржати људску димензију? [...] Људска димензија је задржана ако техника служи човеку, а не обрнуто. [...]

Где се налази граница, иза које техника више не служи нама? [...] Тамо где нас мења, уместо да буде наше оруђе, како бисмо могли да останемо такви какви јесмо (Ешбах 2018: 32–33).

Осим што су ригидна и стагнантна, јер у жељи да се ништа не промени заправо ограничавају човека, подразумевају и осуду, одбацивање и изгнанство оних бића која се не уклапају у слику тога „какви јесмо“ или пак у екстремнијим случајевима и њихово израбљивање, уништавање због различитости тела, али и борбе за ресурсе. Технологија у Модрој Луци мора искључиво служити човеку, а не обрнуто, при чему су бројна технолошка достигнућа која би га унапредила забрањена: технички имплантанти (мрежни мождани интерфејси, кожни скринови), генетске манипулације које немају за циљ излечење или ублажавање болести, а затим и синтетичке дроге (сензо-капсуле, справе у којој тело док човек путује виртуелним просторима може да борави недељама, високо активне супстанце које га одржавају будним, подстичу концентрацију, поправљају расположење) (исто: 34–35; 64). У близини се налази олупина калифорнијског крузера симболичног назива *Пројрес* који се насукao и потонуо (исто: 33), те се може закључити да превладава страх од напретка, као и од неприродних видова телесне другости. Но, страх није мотивисан искључиво неприхватањем сопствене хибридности и потенцијала за различитост. Жил Делез и Клер Парне (Deleuze, Parnet 2007: 61) наводе да као што не знамо за шта је све тело способно, тако не знамо ни шта се све одвија у људској души, указујући на потребу да се разори и хијерархијска дихотомија дух-тело. Један надарени дечак у *Аквamarinу*, створен генетским инжењерингом, још од малих ногу је подстицан, учен, дрлиован, био под огромним притиском, све време живећи у страху да неће испунити очекивања постављена пред њега, окончавши напослетку свој живот и написавши опроштајно писмо од само једне реченице – То није био *мој* живот (Ешбах 2018: 290–291). Осим што су тело и дух неодвојиво повезани, постоје и реалне опасности у случају неконтролисане употребе генетских манипулација у виду стварања нове врсте „аристократије“ у друштву, чиме се деца претварају у трофеје или средство и руше се темељи на којима почивају идеје о људској вредности и достојанству (уп. Paul 2005: 143–144). Једна од таквих претпоставки је везана и за животињско, које се историјски користило не само као вид опресије ахуманог, већ и других људи, за шта су били неопходни онтолошка разлика и етички јаз између хумане и ахумане животиње (Wolfe 2003: xx). Крајњи исход тога што се пројектују жеље и анксиозности и што се врши дехуманизација јесте дефинисање принципа неотрадиционализма на такав

начин да се сваки вид превазилажења граница забрањује, уместо да се обави увид у индивидуалне случајеве. Док у другим областима будућег света романа *Аквармарин* владају различити облици оптимистичног трансхуманизма, као што је нпр. екстропијанизам⁷ (уп. Ешбах 2018: 95), зона коју настањује Саха слепо се придржава својих ставова о промени тела.

Индивидуални однос према телу на примеру протагонисткиње одликује се испрва трауматичним искуствима. Деца која је малтретирају у школи гурају је у воду, називају је „Риболиком“ и испоставља се да има трајне ране на телу: „пет посекотина на размаку од по два прста ширине, која се укосе, благо надоле, протежу од леђа према напред“ (исто: 9; 15). Прича о ранама је да се као беба нашла на путу роботу за одржавање баште који је имао сечива од кобалтног челика, међутим, ради се заправо о шкргама, те схвата да су настале као вид генетске манипулације (исто: 70). Њен развојни пут стога започиње одбацивањем и прикривањем тела, чак и веровањем у то да не уме да плива у средини у којој сви умеју да пливају јер живе покрај обале, а усмерен је ка прихватању различитости тела и, штавише, позитивних страна хибридности, будући да јој омогућава да дуго остане под водом. Саха представља, дакле, јединствено биће као отеловљење денормализације и обитава у двоструком простору – онога што је људско, природно, традиционално и онога што је ахумано, настало уз помоћ технологије, иновативно – што омогућује уједно и проширење слике о себи. Однос према телу човека-рибе осцилира између очаја због неуклапања у друштво, страха од изгнанства и дивљења специјалним способностима. Саха се, наиме, често осећа одбачено: „Ја не припадам. Нигде. То је мој проблем“ (исто: 20), што је уобичајено за њене године чак и кад се не би истински разликовала од других, те учи како да козметичким средствима своје тело уреди на такав начин да буде прихваћена међу вршњацима, у чему јој помаже једна од наставница. Спољашњи изглед привидно мења друкчијом фризуром, шминком и одећом, чиме пројектује слику „нормалности“ као адолесцент, али након низа дешавања схвата да њено тело само по себи ипак није ружно: „Брзо се туширам, затим се посматрам у огледалу. Одлучујем да никад више нећу да стежем шкрге испод завоја у спреју. И зашто сам их уопште икада сматрала *одбојним*? Прелепе су. Необичне, али прелепе“ (исто: 112). Протагонисткиња не напушта телесност како би пружиала примат духу, свести или информацијама, већ руши дихотомију тела и ума тако што подједнако прихвата оба аспекта свога постојања и учи да вреднује тело иако је

7 Екстропијанизам је настао као супротност појму ентропије и његови представници залажу се за константно унапређење човека, верујући у то да развој технологије, као и вредности и стандарда, доводи до људске оптимизације. Битно је притом нагласити да је трансхуманизам, у који се може сврстати екстропијанизам, одликује изразити оптимизам, што је једна од кључних разлика у односу на постхуманизам утемељен у широком спектру ставова према будућности.

делимично ахумано животињско, иако је осуђено и на пропадање и смртност, што директно утиче и на њен психолошки концепт себе.

3.2. Психо-социјални идентитет

Саха је као протагонисткиња тзв. „страно дете“ (нем. *das fremde Kind*), што је мотив који потиче још из романтизма из истоимене приче немачког писца Е. Т. А. Хофмана (Е. Т. А. Hoffmann) (уп. Hoffmann 1963; Weinkauff, Glasenapp 2017: 108), дете које је другачије и које се не уклапа, у овоме случају, због тајног порекла, тога што нема родитеље (мајка јој је умрла, оца није никад упознала јер је сабмаринач, живи с глувонемом тетком), као и због необичног изгледа и способности. Она трага за својим идентитетом и пореклом, тј. одговором на питање „ко сам ја“, што је додатно отежано тиме што су услед неотрадиционалистичких схватања забрањени сви видови генетске манипулације, тако да јој прети истинско прогнанство из друштва уколико се сазна за шкрге. Представљен је стога конфликт између појединца и друштва, који потенцијално може бити пут ка целовитости, односно прихватању свог порекла из воде које је испрва у потпуности одбачено зарад уклапања у друштво и његове конвенције.

Попут постхуманог тела, постхумани идентитет притом подразумева такође једно хибридно стање, али и фрагментарност, остатке некадашњег и потенцијал будућег. Калас и Хербрехтер (Callus, Herbrechter 2012) говоре чак о „уклетом“ субјекту, запоседнутом прошлошћу, али и будућношћу, оним што долази за њим и након њега, те тиме најављује постхумано. Сахин идентитет је умногоме комплексан и она дела у роману као посредница између два света, узевши у обзир људску прошлост, односно прошлост експериментисања како би се настанило морско дно, али и будуће импликације постојања новог, друкчијег, хибридног бића. Сабмаринце је, наиме, створио биогенетичар Јеонг Мо Ким 2037. године у оквиру недозвољеног експеримента над људима, а сад живе скривено под водом у тзв. целинама (Ешбах 2018: 209; 187), док је Саха дете оца сабмаринца и људске мајке. Мајка у својим дневницима и писмима биће у које се заљубила описује као „лепог и витког мушкарца, безмало беле пути, који носи само парче тканине око кукова и очигледно живи искључиво у води“, његово име је Иде-Горе, а племе коме припада „броји неких шездесет људи, али постоје и друга племена. Хране се алгاما и сировом рибом“ (исто: 200; 202). Из њене перспективе рађа се фасцинација необичним бићима, која чак и наликују по својим необичним способностима првобитним људско-рибљим полубоговима и заводе људе с копна – према називу оца примећује се изражена тенденција да истражује и ванморски свет. Тиме поставља и сâм темеље будућег идентитета своје кћери и превазилажења гра-

ница како између различитих животних простора, тако и између различитих (под)врста људског бића. Често заступљена структурна карактеристика (дечје) фантастике је то што постоје два света: реалистични фиктивни свет и фантастични свет – у *Акварину* се може уочити модел света који наликује ванкњижевној стварности, дакле, реалистичан је, но у њему постоји прикривени, маргинализован, прогнани свет ахуманог другог у виду генетски модификоване врсте, из којег делимично потиче страно дете у реалистичном свету. Море представља улазак у фантастични свет и излазак из њега, лимиални простор који напуштањем свог дома уједно означава и психичко ширење хоризонта, али указује и на последице људског односа према себи, другима и природноме свету. Једна од одлика књижевних обрада постхуманистичких тема обухвата идеју да постоји тежња да се места дешавања радње удаљавају од антропоцентричних простора, при чему су морске дубине истовремено и простор без људи, али и простор који сада настанују такорећи „потомци“ човека. Већи део радње одвија се ипак на копну, на коме Саха истражује историју сопственог порекла и историју опхођења према природи и технологији, формирајући се као личност и изградивши и јасније моралне ставове према друштвено-политичким проблемима.

3. Етичка димензија

Одрасли људи којима је Саха блиско окружена имају добре намере и свест о етичким импликацијама настанка *homo submarinus*-а:

Не кажем да је добро то што је урадио Јеонг Мо Ким [...]. Мислим чак да је то било погрешно. Ми људи не би требало да се играмо нашим генетским кодом, а сасвим сигурно не на тако ризичан и тако радикалан начин као што је то урадио Ким. Али када то упркос свему урадимо, чак ако је то – као у овом случају – само један од нас, сви ми сносимо одговорност за оно што из тога настане. Сабмаринци су наши потомци. Они су деца човечанства. И као сва деца, када су већ рођена, имају право на достојанствен живот“ (исто: 316).

Морални аспект генетских модификација спада у дискутабилна питања, нарочито ако они над којима су те модификације обављене нису имали право на сопствени избор. Надоградње тела и биотехнолошке манипулације могу служити у позитивне сврхе уколико за циљ имају олакшање медицинских стања, но кад се спроводе искључиво зарад експериментисања, човечанство је и те како у обавези да се побрине за новонастала бића. Ни сама Саха није бирала своје порекло и своје тело. „Код имплантата сами одлучујемо хоћемо ли дозволити уградњу или не, док су код генетског инжењеринга родитељи ти који одлучују о некоме“ (исто: 94). Ешбах у интервјуу о роману (Matzer 2020) истиче да се не мења сопствена генетика, већ

генетика детета које није било могуће унапред питати да ли то жели и то је управо оно што је неморално јер је дете то које мора живети с одлуком својих родитеља – одлуком да се поремети природни поредак ствари. Поставља се стога питање које се надовезује на неотрадиционалистичке принципе – докле се протеже граница изнад које техника више не служи нама, граница изнад које се штети другом, граница која апелује на то да се технонаука не може и не сме посматрати само из антропоцентричне или пак егоцентричне перспективе. Битна порука романа огледа се управо у истицању појма *одговорности*, што је кључно за морални развој јер чак и у ситуацији у којој протагонисткиња нема слободу избора у вези с делима својих предака и вредностима које важе у њеној средини, и те како има слободу избора да се суочи са својим хибридни бићем, прихвати га и да настоји да позитивно утиче на будућност себе и своје врсте, негујући вредности попут толеранције другости. Супротставивши се лову на сабмаринце, њиховом убијању и потенцијалном геноциду зато што представници тржишног либерализма који су инвестирали енормна средства у експлоатацију рудних ресурса на морском тлу предвиђају да ће им људи-рибе отети земљу (Ешбах 2018: 316; 352–353), Саха sazрева као личност и од бића „које се ни у једном од светова не осећа као код куће“ (исто: 124) постаје самоуверена у међупростору *и*остихуманог и свесна (не)исправности својих и туђих циљева и избора.

4. Закључна разматрања

На почетку истраживања постављена су два правца размишљања чији је циљ да се одговори на питања (1) како се приступа проблематици постхуманизма и (2) како се постхуманистичка мисао адаптирала у контексту књижевности за младе.

У роману *Аквamarin* предочен је процес откривања порекла протагонисткиње Сахе и нове хибридне врсте *homo submarinus*, чиме се читаоцима указује на важност вредновања и друкчијих бића и животне средине, будући да се природа схвата као комплексан феномен у коме је човек само један од чинилаца и гради суживот и систем међузависности с хуманим другим. Стога се истиче потреба да се превазиђе хијерархијска бинарна опозиција *хумано-ахумано*, те и да се прихвати оно хибридно у себи, што обухвата и нељудско природног или пак технолошког порекла. У односу према телесности постхумано се огледа у суочавању с чињеницом да је протагонисткињино тело, као и уосталом тела нове врсте, подједнако смртно и смртоносно као део природе, и резултат модификација као део технолошких експеримената. Оно представља, као што су истакли Халберстам и Ливингстон, моћ и задовољство – нове способности које су напредније од класичних људских и задовољно дивљење необич-

ним шкргама, али такође и у случају шеснаестогодишњакиње притисак на младе људе да буду нешто што потенцијално нису желели у контексту већ постојећег проблема уклапања у вршњачко друштво. Одатле потиче и развој постхуманог идентитета као *консијантної йосіајања йосіхуманим*, односно схватања формирања идентитета као тзв. перформативног чина: иако није било могуће бирати сопствену генетику и културу у оквиру које се одрастало, могуће је изнова стварати самога себе и удаљити се од намета у вези с тиме какво би тело требало да буде, чиме се достижу аутентичност и целовитост индивидуе насупрот колективном концепту идентитета. Сахин идентитет је, напоследку, флуидан и осцилира између прошлости која је изнедрила нову врсту бића и идентитета сопствених предака, с једне стране, и будућности коју тек треба изградити *након* човека као *мере свих сйвари*. Одговорност за нова бића сnose њихови творци и потомци твораца, али и она сама као *деца* човечанства – спој ахуманог, хуманог и онога што ће тек уследити. Тиме се аутор надовезује и на проблем искупљења – премда нису морска хибридна бића та којима недостаје „вечна“ душа, већ представници подврсте *homo sapiens sapiens* спремни да спроводе експерименте и изврше геноцид над бићима за која сматрају да их угрожавају – додуше, не ради се о религијском виду искупљења и душе, већ о елементарној емпатији и савесности.

Може се закључити такође да је један од циљева романа *Акварин* освешћивање младих о друштвеним и личним проблемима који могу настати као последица подређивања природног света потребама човека – указује се и на негативне и на позитивне стране употребе технонауке и настанка постхуманог идентитета, а такође и на значај прихватања себе и своје позиције како у друштву, тако и у природном свету чији је човек саставни део, а спроводи еколошко насиље. Назиру се притом и бројна друга потенцијална питања за будућа истраживања, пре свега питање како би се и да ли би се књижевност за младе о постхуманистичким темама могла искористити, односно да ли би требало да се искористи, у педагошке сврхе, макар и само као мисаони експеримент које нам може пружити мноштво одговора о нама самима у садашњости.

ИЗВОРИ

Ešbah, Andreas. *Akvamarin*. Prevela Darinka Kovačević. Beograd: Propolis Books, 2018.

ЛИТЕРАТУРА

- Петровић, Биљана Т. „Мотив амфибије у романима Човек-амфибија Александра Бељајева и Аквармарин Андреаса Ешбаха.” *Детињство: часопис о књижевности за децу*, 47.2 (2021): 71–82.
- Agamben, Giorgio. *The Open: Man and Animal*. Translated by Kevin Attell. Stanford, California: Stanford University Press, 2004.
- Baring-Gould, Sabine. *Curious Myths of the Middle Ages*. Waterloo Place, London, Oxford and Cambridge: Rivingtons, 1877.<<https://archive.org/details/curiousmythsfm00bariuoft>> 11. 10. 2023.
- Callus, Ivan and Stefan Herbrechter. “Introduction: Posthumanist subjectivities, or, coming after the subject.” *Subjectivity* 5 (2012): 241–264.
- Deleuze, Gilles and Claire Parnet. *Dialogues II*. Translated by Hugh Tomlinson and Barbara Habberjam. New York: Columbia University Press, 2007.
- Derrida, Jacques. “The Animal That Therefore I Am (More to Follow).” *Critical Inquiry* 28.2 (2002): 369–418.<<https://www.jstor.org/stable/1344276>> 11. 10. 2023.
- Eger, Sandra. *Jugendliteratur in der politischen Bildung*. Wiesbaden: Springer Fachmedien, 2015.
- Ewers, Heinz-Heino. *Literatur für Kinder und Jugendliche. Eine Einführung*. Paderborn: W. Fink, 2012.
- Fritzsche, Sonja. “Eco-Eschbach: Sustainability in the Science Fiction of Andreas Eschbach”. *Detectives, Dystopias, and Poplit: Studies in Modern German Genre Fiction*. Ed. Bruce B. Campbell, Alison Guenther-Pal, Vibeke Rützou Petersen. Rochester, New York: Camden House, 2014. 67–87.
- Goodbody, Axel. “Stories of Energy in Contemporary Novels: Reframing Energy through Narratives, Genres and Metaphors”. *Metaphora. Journal for Literature Theory and Media. EV 2: Climate Change, Complexity, Representation*. Guest ed. Hannes Bergthaller. 2017. Web.<https://metaphorajournal.univie.ac.at/climate-change/volume2_goodbody.pdf> 11. 10. 2023.
- Halberstam, Judith M. And Ira Livingston. Introduction: Posthuman Bodies. *Posthuman Bodies*. Judith M. Halberstam and Ira Livingston. Bloomington and Indianapolis: Indiana University Press, 1995.1–20.
- Haraway, Donna J. “The Promises of Monsters: A Regenerative Politics for Inappropriate/d Others.” *The Haraway Reader*. Ed. Donna J. Haraway. New York and London: Routledge, 2004. 63–124.
- Haraway, Donna J. “A Cyborg Manifesto. Science, Technology, and Socialist-Feminism in the Late Twentieth Century.” *Manifestly Haraway*. University of Minnesota Press, 2016.
- Hayles, N. Katherine. *How We Became Posthuman: Virtual Bodies in Cybernetics, Literature, and Informatics*. Chicago and London: The University of Chicago Press, 1999.

- Hoffmann, E.T.A. „Das fremde Kind.“ Poetische Werke in sechs Bänden, Band 4. Berlin, 1963. <<http://www.zeno.org/nid/20005075106>> 11. 10. 2023.
- Jones, Melissa. “A Mermaid’s Tale: The Evolution of the Representation of Mermaids in Popular Culture“, *Armstrong Undergraduate Journal of History* 8.2 (2018): 13–41.
- Matzer, Michael. 2020, “Die Grenzgängerin. Interview mit Andreas Eschbach zu AQUAMARIN.” www.buchwurm.org. 29. 1. 2020. <<http://buchwurm.org/die-grenzgaengerin-interview-mit-andreas-eschbach-zu-aquamarin>> 11. 10. 2023.
- Miah, Andy. “A Critical History of Posthumanism.” *Medical Enhancement and Posthumanity. The International Library of Ethics, Law and Technology*, vol 2. Ed. Bert Gordijn and Ruth Chadwick. Springer Dordrecht, 2008. 71–94.
- Petersen, Vibeke Rützou. “Andreas Eschbach’s Futures and Germany’s Past.” *Lingua Cosmica: Science Fiction from around the World*. Ed. Dale Knickerbocker. Champaign, IL: University of Illinois Press, 2018. 52–72. <<https://doi.org/10.5622/illinois/9780252041754.003.0004>> 11. 10. 2023.
- Paul, Diane B. “Genetic Engineering and Eugenics: The Uses of History.” *Is Human Nature Obsolete? Genetics, Bioengineering, and the Future of the Human Condition*. Ed. Harold W. Baillie and Timothy K. Casey. Cambridge, Massachusetts & London, England: MIT Press, 2005. 123–151.
- Stemmann, Anna. *Räume der Adoleszenz. Deutschsprachige Jugendliteratur der Gegenwart in topographischer Perspektive*. Stuttgart: J. B. Metzler, 2000.
- Weinkauff, Gina und Gabriele von Glasenapp. *Kinder- und Jugendliteratur*. Paderborn: Verlag Ferdinand Schöningh, 2010.
- Wendland, Karsten, Nadine Lahn et al. (Hg.). „Die meisten SF-Romane sind als Warnung gedacht, nicht als Gebrauchsanleitung. Andreas Eschbach im Gespräch mit Karsten Wendland. Transkript zum Podcast.“ *Karlsruhe: KITopen*, 2021. <<https://doi.org/10.5445/IR/1000139831>> 11. 10. 2023.
- Wolfe, Cary. Introduction. *Zoontologies: The Question of the Animal*. Cary Wolfe. Minneapolis: University of Minnesota Press, 2003. ix–xxiii.

Branka Ognjanović

Posthumanism in the Young Adult Novel Aquamarine by Andreas Eschbach

The paper presents an analysis of the elements of posthumanism in the science fiction young adult novel *Aquamarine* by Andreas Eschbach. The term posthumanism can be interpreted in multiple ways, and the starting point for the analysis is the idea that there is a need to surpass the dichotomy of *human-nonhuman*, as well as the attitude that mankind has a special place in the natural order. One should also pose the question: what is omitted from the anthropocentric worldview? The main focus of the analysis is the protagonist Saha, who throughout the process of physical and psychological maturation and identity formation faces the fact that she is a hybrid being, a half-human half-fish, as a result of an illegal genetic experiment. The goal of the paper is to examine the depicted problem of different forms of materiality, (post)human identity, and the social/ethical dimension of the treatment of the submarines, who were forced to exist and to hide in order not to be exploited by humans and/or removed from the world adjusted to the anthropocentric desires. The analysis has shown that the development of the protagonist leads to an acceptance of the hybridity of the body, which is an amalgam of both human and nonhuman parts, being at the same time natural and a consequence of a biotechnological manipulation, but most of all, a body that is constantly changing and thus in the process of becoming *posthuman*, in the sense of abandoning the proposed ideas of what a *human* body should be like. She also accepts a broader psychological self-image that incorporates a more authentic and balanced view of her roots and genes, which she did not choose, of her adolescent place in society, and of her role as a mediator between two worlds: the fictive, realistic world of the future Australia of the *homo sapiens sapiens* and the unexplored, post-anthropocentric sea bottom inhabited by the *homo submarinus*. Human beings are only one part of the larger natural environment, which consists of a multiplicity of species as well as organic and inorganic phenomena, inevitably entangled and in an ongoing process of co-dependence. Thus, Saha's role becomes a crucial one in order to bridge the gap between the two distinct, but related (sub)species. The novel emphasizes the moral responsibility towards the new kind of hybrid beings instead of marginalization, fear, and genocide, as they were created by humans as their *descendants* or *children* and represent a mirror image of our attitudes towards ourselves, human and non-human others, and the environment, as well as both our past as a remnant of the previous deeds and our future.

Keywords: Andreas Eschbach, biotechnology, ecocriticism, genetic engineering, German literature, science fiction, posthumanism, hybridity

Примљено: 12. 10. 2023.

Прихваћено: 30. 5. 2024.